

VROUWEN EN DE MILITAIRE CAMPAGNES VAN DE KRUISTOCHTEN (1096-1187)

Glenn van Rijen s1055701

BEGELEIDER: BART VAN HEES

AANTAL WOORDEN: 8570

15-01-2025

Letteren faculteit

Bachelor geschiedenis

Inhoudsopgave

Inleiding.....	2
Status Quaestionis	3
Methode	6
Hfd. 1 – Bronnencorpus en bronkritiek.....	7
1.1 De preek van Urbanus II	7
1.2 Gesta Francorum	7
1.3 Guibert van Nogent	8
1.4 Fulcher van Chartres	8
1.5 Odo of Deuil	9
Hfd. 2 - Indirecte bijdragen van vrouwen.....	9
Hfd. 3 - Directe bijdragen van vrouwen	16
Conclusie	22
Literatuurlijst.....	25

Inleiding

Door de geschiedenis heen hebben vrouwen vaak een onderschatte rol gespeeld, die sterk verschilde van die van mannen. In veel samenlevingen waren vrouwen verantwoordelijk voor het gezin en het huishouden. Deze taken waren essentieel voor de stabiliteit van gemeenschappen, ook tijdens periodes van conflict.¹ In tijden van crisis, zoals de kruistochten, traden vrouwen echter ook vaak buiten deze traditionele rollen en namen zij cruciale verantwoordelijkheden op zich.² Sommigen, zoals Adela van Blois, speelden een politieke en diplomatieke rol, waarbij zij de kruistochten steunden en invloed uitoefenden op strategische beslissingen.³ Anderen, zoals Eleonora van Aquitanië, namen actief deel aan kruistochtexpedities, waarbij ze leiderschap toonden en bondgenootschappen sloten.⁴ Daarnaast waren veel onbekende vrouwen betrokken als pelgrims, verzorgers of zelfs strijders. De bijdrage van al deze vrouwen, hoewel vaak "onzichtbaar" in de kronieken, waren van vitaal belang voor het succes van de kruistochten en tonen aan dat vrouwen niet alleen passieve toeschouwers waren, maar actieve deelnemers aan deze grootschalige religieuze en militaire beweging.

Het begin van de kruistochten wordt vaak teruggevoerd naar de oproep van paus Urbanus II in 1095 tijdens het Concilie van Clermont. Urbanus riep christelijke ridders en gelovigen op om naar het Heilige Land af te reizen en Jeruzalem te bevrijden van de islamitische overheersing.⁵ In zijn beroemde toespraak benadrukte hij de noodzaak van een heilige oorlog tegen ongelovigen en moedigde hij christenen aan om deel te nemen aan deze onderneming.⁶ Deze oproep vond weerklank in het middeleeuwse Europa, en zowel de adel als gewone burgers voelden zich geroepen om te participeren. Al snel ontwikkelden de kruistochten zich tot een brede beweging waarin mensen uit diverse lagen van de samenleving betrokken waren. Ondanks het enthousiasme dat Urbanus' toespraak teweegbracht werd de rol van vrouwen echter vanaf het begin gemarginaliseerd. De paus richtte zich specifiek tot ridders en mannen, terwijl vrouwen vooral werden aangemoedigd om thuis te blijven en voor de kruisvaarders te bidden. Dit zien we terug in de speech van Urbanus II, daarin staat dat vrouwen net als kinderen en ouderen niet worden aangeraden om op kruistocht te gaan, tenzij ze met hun man, broer of vader meegaan.⁷ Andere overgeleverde versies van de speech van Urbanus spreken ook exclusief

¹ J. Ward, *Women in Medieval Europe 1200-1500* (2e editie; London 2016).

² H.J. Nicholson, *Women and the crusades* (Oxford 2023) 35.

³ C.A. Bloss, *heroines of the crusades: outstanding women during the eight crusades* (Yorkshire 2012) 15-95.

⁴ *Ibidem*, 95-158.

⁵ E. Peters, *The first crusade the chronicle of fulcher of chartres and other source materials* (Philadelphia 1998; 2e editie) 26-29.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, 29.

mannen aan en niet vrouwen.⁸ De oproep voor een tweede kruistocht kwam in 1147 na de val van het graafschap Edessa. Deze tweede kruistocht werd niet gepredikt door de paus zelf, maar door Bernardus van Clairvaux. Clairvaux was in zijn preken om het heilige land te beschermen ook zeer succesvol en wist twee koningen en nog vele anderen over te halen om naar het heilige land te gaan. Deze tweede kruistocht was niet hetzelfde als de eerste doordat deze militaristischer van karakter was.⁹ Door de participatie van twee koningen gingen er dan ook vooral soldaten mee in deze kruistocht en was er een sterke militaire hiërarchische structuur. Toch gingen er ook genoeg vrouwen mee zoals de bekende koningin van Frankrijk Eleonora van Aquitanië.

In de strikt hiërarchische en patriarchale middeleeuwse samenleving waren de verwachtingen rondom genderrollen duidelijk afgebakend: mannen droegen de verantwoordelijkheid voor de strijd en de verdediging van het geloof, terwijl vrouwen voornamelijk werden gezien als morele en geestelijke steun.¹⁰ Hierdoor werden vrouwen niet beschouwd als primaire deelnemers aan de militaire campagnes en was hun actieve deelname niet gewenst, laat staan aangemoedigd. De problematiek rond de verschillende versies van een gebeurtenis en dat ze allen zijn geschreven door mannen zien we ook terug rond het onderzoek van vrouwen tijdens de kruistochten.

Status Quaestionis

Het historiografische debat met betrekking tot de kruistochten is behoorlijk fluïde. Regelmatig is de nadruk op verschillende aspecten gelegd van dit politiek-religieuze fenomeen, waarvan vandaag de dag vooral het culturele aspect wordt bestudeerd.

Reeds in de 18e eeuw, tijdens de Verlichting, was de Europese kijk op de kruistochten zeer kritisch. Schrijvers zoals Voltaire en Edward Gibbon interpreteerden de kruistochten als irrationele en zelfs barbaarse ondernemingen die werden gedreven door religieus fanatisme dat zowel Europa als het Midden-Oosten ontwrichtte. Voor hen waren de kruistochten geen heilige missies, maar schadelijke uitingen van religieus extremisme.¹¹ In de Romantiek van de 19e eeuw veranderde dit beeld weer en de kruistochten werden opnieuw geïdealiseerd. Joseph-François Michaud, speelde een belangrijke rol in het romantische beeld van de kruistochten met zijn *Histoire des Croisades*.¹² Michaud beschreef de

⁸ Ibidem, 29-33, 33-37.

⁹ S. Runciman, *a history of the crusades 2: the kingdom of Jerusalem* (Cambridge 2016) 201-212.

¹⁰ E. Janega, *The once and future sex going medieval on woman's role in society* (New York 2023) 139-195.

¹¹ C. Tyerman, *The debate on the crusades* (Manchester 2011) 44-56.

¹² F. Michaud, *histoire des croisade* (Parijs 2012).

kruistochten als heldhaftige expedities die bijdroegen aan de beschaving van de wereld. De ingewikkelde religieuze en politieke redenen voor de kruistochten raakten hierdoor naar de achtergrond en maakten plaats voor een vereenvoudigd, bijna legendarisch beeld van dappere ridders op een heroïsche missie.¹³

In de 19e maar vooral de 20e eeuw professionaliseerde de geschiedwetenschap verder, en dit leidde tot een nieuwe, kritische benadering van de kruistochten. Steven Runciman was een invloedrijke historicus die met zijn driedelige werk *A History of the Crusades*,¹⁴ een belangrijke verschuiving bracht in het begrip van de kruistochten. Hij beschreef de kruistochten als een tragische vergissing en plaatste ze niet alleen in Europees, maar ook in islamitisch en Byzantijns perspectief. Dit zorgde voor een meer gebalanceerde kijk op de conflicten en toonde de kruistochten als complexe ontmoetingen tussen culturen, met langdurige gevolgen voor zowel Europa als het Midden-Oosten. Runciman bekritiseerde de kruisvaarders en hun religieuze fanatisme en legde nadruk op de culturele en economische uitwisseling die tijdens de kruistochten plaatsvond. Ook vanuit andere perspectieven is er over de kruistochten geschreven. Zo heeft Amin Maalouf, hoewel zijn werk een meer traditionele aanpak heeft en er veel aandacht is voor de politiek en oorlog, licht geworpen op de Arabische ervaring van de kruistochten.¹⁵ Het moge duidelijk zijn dat, hoe dieper in de 20e eeuw er wordt geschreven over de kruistochten, hoe meer aandacht, maar ook speelruimte, er komt voor minder voor de hand liggende perspectieven. Deze ontwikkeling weerspiegelt een verschuiving in de 20e-eeuwse geschiedschrijving, waarbij in toenemende mate oog was voor niet-westerse perspectieven en een meer inclusieve benadering van het verleden.

Sinds het einde van de 20e eeuw is de historiografie van de kruistochten verder gediversifieerd. Christopher Tyerman beschouwd in zijn werk *The debate on the crusades*¹⁶ de kruistochten als een complex fenomeen dat zowel religieuze, politieke als economische drijfveren had. Hij benadrukt dat de kruistochten niet alleen een westers initiatief waren, maar ook gevolgen hadden voor zowel de Europese als de Midden-Oosterse wereld. Moderne historici benaderen de kruistochten steeds meer interdisciplinair, met behulp van archeologie, antropologie en nieuwe bronnen om een vollediger beeld te schetsen.

¹³ Tyerman, *The debate on the crusades*, 101-107.

¹⁴ S. Runciman, *a history of the crusades 1: the first crusade* (Cambridge 2016); Runciman, *a history of the crusades 2*.

¹⁵ A. Maalouf, *the crusades through Arab eyes* (London 2006).

¹⁶ Tyerman, *The debate on the crusades*.

De rol van vrouwen tijdens de kruistochten is een onderwerp dat pas relatief recent aandacht kreeg binnen de historiografie. Lange tijd werden de kruistochten bijna uitsluitend bestudeerd door te kijken naar de contributie van mannen aan dit verschijnsel, waarbij vrouwen zelden werden meegenomen in de analyses hiervan. Vrouwen kwamen in historische bronnen alleen naar voren als zij uitzonderlijk gedrag vertoonden, zoals het verdedigen van een kasteel, of als hun verhalen een moraliserend doel dienden. Toch waren vrouwen in werkelijkheid nauw betrokken bij de kruistochten en de laatste decennia hebben historici steeds meer interesse gekregen voor hun werkelijke bijdrage.

Feministische en sociale historici begonnen in de tweede helft van de 20e eeuw de rol van vrouwen bij de kruistochten te onderzoeken. De eerste werken over de rol van vrouwen gingen vaak alleen over vrouwen die onderdeel waren van de elite zoals Eleanor van Aquitanië, maar dit zien we ook nog steeds in modernere werken zoals dat van Celestia Angenette Bloss *Heroines of the crusades: outstanding woman during the eight crusades*.¹⁷ Bloss richt zich vooral op de levens en daden van enkele adellijke vrouwen die een politiek gezien vooraanstaande positie hadden. In haar werk idealiseert ze deze vrouwen en zet ze neer als rolmodellen voor andere vrouwen. De meest recente grote onderzoeken over dit onderwerp zijn van Natasha Hodgson en Helen Nicholson. Deze twee historici gebruiken in hun werk concrete historische bronnen en archeologisch bewijs om een genuanceerder beeld te schetsen van de rol van vrouwen tijdens de kruistochten.¹⁸ Belangrijk is dat zij, in tegenstelling tot veel van hun voorgangers, niet alleen de levens van elite vrouwen belichten, maar ook voor zover de bronnen het toelaten, de ervaringen en bijdragen van gewone vrouwen in hun onderzoek betrekken. Zij benadrukken dat vrouwen niet alleen een ondersteunende rol speelden, maar ook aanzienlijke invloed uitoefenden in politieke en economische zin. Daarnaast tonen Hodgson en Nicholson aan dat veel vrouwen in Europa ook een belangrijke rol speelden door het beheer van goederen en landerijen terwijl hun mannen op kruistocht waren. Ze waren verantwoordelijk voor het onderhoud van de familie-eigendommen en het genereren van inkomsten en het financieel ondersteunen van de campagnes. Door deze complexe en actieve betrokkenheid van vrouwen te belichten, bieden moderne historici een meer veelzijdig en authentiek beeld van de kruistochten en de samenlevingen waarin ze plaatsvonden. Nicholson heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan het onderzoek naar de rol van vrouwen tijdens de kruistochten, maar haar benadering verschilt aanzienlijk in zowel tijdsperiode als geografische focus. Nicholson's studie beslaat een lange periode van de vroege 11e eeuw tot aan 1570. In haar werk richt ze

¹⁷ Bloss, *heroines of the crusades*.

¹⁸ H.J. Nicholson, *Women and the crusades*; N. Hodgson, *Women, Crusading and the Holy Land in Historical Narrative* (London 2017).

zich niet alleen op de kruistochten naar het oosten, maar ook op de campagnes in het westen zoals die op het Iberische schiereiland. Deze brede aanpak stelt haar in staat om een uitgebreid overzicht te geven van de verschillende manieren waarop vrouwen betrokken waren bij de kruisvaarder beweging.

Waar Nicholson in *Women and the Crusades* een waardevol, breed overzicht biedt van de rol van vrouwen in de kruistochten over een langere periode en in diverse regio's, kiest dit onderzoek bewust voor een meer afgebakende focus: de Eerste en Tweede Kruistocht tot aan de val van Jeruzalem in 1187. Deze beperking in tijd en de analyse van een selectief corpus van primaire bronnen, namelijk Latijnse kronieken uit Frankrijk en de preek van Urbanus II, maakt een diepgravender onderzoek mogelijk naar de specifieke rol van vrouwen in deze bijzondere beginfase van de kruistochtbeweging.

Methode

Dit onderzoek richt zich op de centrale vraag: Welke bijdrage leverden vrouwen tussen 1096 en 1187 aan de militaire campagnes van de kruistochten? Om deze vraag te beantwoorden, wordt de rol van vrouwen vanuit diverse perspectieven belicht. Hierbij wordt er een onderscheid gemaakt tussen indirecte en directe bijdragen.

Onder indirecte bijdragen verstaan we de invloed die vrouwen uitoefenden buiten het directe strijdtoneel, maar die wel de randvoorwaarden schiepen voor het succes van de kruistochten. Een voorbeeld hiervan is het beheren van de landgoederen en financiën ten tijde dat hun echtgenoot op kruistocht was. Omdat de primaire bronnen hierover beperkt informatie bieden, zal voor dit deel voornamelijk gebruik worden gemaakt van secundaire literatuur.

Met directe bijdragen wordt hier de concrete deelname van vrouwen aan de kruistochten zelf bedoeld. Dit betekent hun aanwezigheid in de legers, waar ze taken uitvoerden zoals het verzorgen van gewonden, het bereiden van voedsel en het leveren van logistieke ondersteuning. Deze directe bijdragen zullen voornamelijk worden onderzocht aan de hand van primaire bronnen, zoals contemporaine kronieken.

De structuur van dit onderzoek volgt deze tweedeling: eerst worden de indirecte bijdragen behandeld, gevolgd door de directe bijdragen. De conclusie vat de bevindingen samen en biedt suggesties voor vervolgonderzoek. Voorafgaand aan deze twee hoofdstukken, biedt hoofdstuk 1 een kritische bespreking van de voornaamste bronnen die in dit onderzoek worden gebruikt. Deze bronkritiek stelt de lezer in staat de waarde en beperkingen van deze middeleeuwse teksten beter te begrijpen.

Hfd. 1 – Bronnencorpus en bronkritiek

In dit onderzoek worden uitsluitend Latijnse bronnen uit Frankrijk gebruikt, met een focus op de periode van de eerste kruistocht tot aan de val van Jeruzalem in 1187. Deze keuze is bewust gemaakt omdat de eerste kruistocht bijzonder populair was in Frankrijk, mede dankzij de Franse paus Urbanus II die met zijn oproep tijdens het Concilie van Clermont een grote Franse mobilisatie genereerde. De tweede kruistocht was ook bijzonder populair onder de Fransen doordat de Franse koning Lodewijk VII meeging als aanvoerder. De prominente Franse betrokkenheid heeft geleid tot een rijke verzameling bronnen die cruciaal zijn voor het begrijpen van de rol van vrouwen tijdens de kruistochten. Om deze bronnen grondig te analyseren, wordt een kwalitatieve inhoudsanalyse toegepast, waarbij taalgebruik, context en impliciete genderopvattingen worden onderzocht.

1.1 De preek van Urbanus II

De preek van paus Urbanus II in 1095 tijdens het Concilie van Clermont is een van de meest invloedrijke en verstrekkende oproepen van de middeleeuwen. Deze preek, waarin hij opriep tot de Eerste Kruistocht, werd opgetekend door verschillende contemporaine schrijvers, waaronder Fulcher van Chartres. Daarnaast zijn er versies overgeleverd die niet direct door ooggetuigen zijn geschreven, maar door auteurs die hun informatie van ooggetuigen verkregen.¹⁹ Tussen de verschillende versies van de preek bestaan echter aanzienlijke verschillen. Elke schrijver legde zijn eigen accenten, benadrukte specifieke thema's en vulde mogelijk bepaalde details aan, afhankelijk van zijn eigen doel en publiek. Dit maakt het lastig om een volledig betrouwbaar beeld te reconstrueren van wat Urbanus daadwerkelijk zei. Toch zijn er in vrijwel alle versies overeenkomsten te vinden die een rode draad vormen, waaronder specifieke verwijzingen naar de rol van vrouwen in de kruistochten.

1.2 Gesta Francorum

*De Gesta Francorum*²⁰ is een anonieme kroniek geschreven door een kruisvaarder die deelnam aan de Eerste Kruistocht, vermoedelijk rond 1100. Als een van de vroegste verslagen van de kruistocht biedt het een waardevol inzicht in de gebeurtenissen, maar het bevat ook duidelijke beperkingen. De auteur was een ooggetuige, wat het werk een zekere authenticiteit geeft, maar zijn perspectief is sterk partijdig en

¹⁹ E. Peters, *The first crusade*, 25-37.

²⁰ R. Hill, *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum: The Deeds of the Franks and the Other Pilgrims to Jerusalem*, vert. R. Hill (Oxford 1967).

geschreven vanuit een militair en religieus kader. Hij idealiseert de kruistochten als een heilige onderneming en beschrijft de kruisvaarders als goddelijke instrumenten, terwijl moslims en andere vijanden worden neergezet als barbaren of ongelovigen. De nadruk ligt op heroïsche daden en militaire successen, terwijl interne conflicten en nederlagen nauwelijks besproken worden. Vrouwen komen zelden voor in de tekst en spelen geen significante rol. Een uitzondering hierop vormt de passage over de moeder van Kerbogha, die meer uitgebreid wordt beschreven.

1.3 Guibert van Nogent

Guibert van Nogent (ca. 1055–1124), een benedictijner monnik, schreef in zijn *Gesta Dei per Francos*²¹ een interpretatieve kroniek over de Eerste Kruistocht. Hoewel hij geen ooggetuige was en zijn werk grotendeels baseerde op de anonieme *Gesta Francorum*, voegde hij hieraan een sterke theologische en moralistische laag toe. Guibert beschouwde de kruistochten als een directe uiting van goddelijke wil, wat zijn beschrijvingen doordrenkt van religieuze propaganda en idealisering van de kruisvaarders, terwijl hij moslims als vijanden van het christendom neerzette. Zijn focus lag op de adel en de geestelijkheid, waardoor de rol van minder prominente groepen, zoals vrouwen en mensen uit lagere klassen, grotendeels werd genegeerd. In tegendeel tot de *Gesta Francorum* is zijn tekst een stuk minder positief over de veldslagen. Guibert verteld meer over de nederlagen en de gruwelijke dood van een aantal kruisvaarders. De nadruk licht in zijn tekst iets meer op het martelaarschap dan bij de *Gesta Francorum*.

1.4 Fulcher van Chartres

Fulcher van Chartres (1059–1127) was een Franse priester en ooggetuige van de eerste kruistocht. Hij schreef zijn kroniek *Gesta Francorum Jerusalem Expugnantium*²², in drie fasen tussen 1099 en 1127 wat het zowel een direct verslag als een reflectie achteraf maakt. Zijn achtergrond als geestelijke en zijn rol als kapelaan van koning Boudewijn I van Jeruzalem beïnvloedden zijn werk sterk. Fulcher presenteert de kruistochten als een goddelijke missie en schildert de kruisvaarders heroïsch af terwijl hij gruweldaden minimaliseert. Zijn toegang tot het hof in Jeruzalem biedt waardevolle inzichten in de politiek van de kruisvaardersstaten, maar zijn verslag is doordrongen van christelijke ideologie en selectieve interpretaties. Vrouwen worden slechts sporadisch genoemd, wat hun bijdrage onderbelicht laat. Vaak

²¹ Guibert of Nogent, *The Deeds of God Through the Franks*, vert. R. Levine (etexts 10e editie; 2006).

²² E. Peters, *The first crusade*, 47-102.

worden vrouwen ook niet direct benoemt, maar vermeld Fulcher ze als mensen van beide geslachten wat het moeilijk maakt om te begrijpen wat hij precies bedoelde. Ondanks zijn beperkingen is Fulchers kroniek een belangrijke maar ideologisch gekleurde bron die met een kritische blik moet worden geïnterpreteerd.

1.5 Odo of Deuil

Odo van Deuil's *De Profectione Ludovici VII in Orientem* biedt een waardevol inzicht in de Tweede Kruistocht vanuit het perspectief van koning Lodewijk VII van Frankrijk.²³ Als benedictijnse monnik en deelnemer aan de kruistocht, schreef Odo met een duidelijke loyaliteit aan de Franse koning, wat kan leiden tot een bevooroordeelde weergave van de gebeurtenissen. Zijn kroniek, gericht op het versterken van de reputatie van Lodewijk en het christelijke doel van de kruistocht, bevat retorische elementen die tegenstanders, zoals de Byzantijnen en moslims, in een negatief daglicht stellen. Een groot probleem met deze bron is dat Odo's werk niet compleet is. Zijn verslag stopt wanneer het leger Antiochië bereikt, waardoor belangrijke latere gebeurtenissen, zoals de veldtocht naar Jeruzalem niet worden gedocumenteerd. Daarnaast is een van de hoofdpersonen, Eleonora van Aquitanië, van de Tweede Kruistocht grotendeels niet vermeld. Dit komt waarschijnlijk doordat Odo een persoonlijke afkeer had vanwege het feit dat Eleonora van Aquitanië van de Franse koning gescheiden was en trouwde met de koning van Engeland.

Hfd. 2- Indirecte bijdragen van vrouwen

Hoewel de nadruk in de geschiedschrijving ligt op mannelijke kruisvaarders en geestelijken, droegen vrouwen op diverse en vaak onderbelichte manieren bij aan de mobilisatie voor de kruistochten. In tijd van de kruistochten was religie niet alleen aanwezig in het persoonlijke leven, maar was het ook doordrongen in de sociale en politieke structuren van de samenleving.²⁴ Doordat religie zover was doordrongen in de samenleving, waren vrouwen net zo actief betrokken als mannen bij het bevorderen en ondersteunen van de kruistochten. Hoewel vrouwen niet officieel toegestaan waren om de

²³ Odo of Deuil, *The Journey of Louis VII to the East*, vert. V.G. Berry (New York 1948).

²⁴ C.M. Rousseau, 'Home front and battlefield: the gendering of papal crusading policy' in: S.B. Edington en S. Lambert eds., *Gendering the crusades* (Cardiff 2001) 31-44.

kruistochten te preken zoals de mannen dat wel konden, toch hielpen ze wel bij de religieuze mobilisering van de kruistochten op verschillende manieren.²⁵

Vrouwelijke heiligen, zoals de Maagd Maria speelden een prominente rol in de religieuze beleving en mobilisatie van de kruistochten. In de periode van de Eerste en Tweede Kruistocht en zelfs daarna, nam de populariteit van de verering van Maria en andere vrouwelijke heiligen aanzienlijk toe.²⁶ Deze trend weerspiegelde zich ook in de werken van contemporaine schrijvers zoals, Odo van Deuil die beschrijft hoe kruisvaarders, waaronder koning Lodewijk VII, de hulp van Maria inriepen.²⁷ Dit is opmerkelijk, omdat heiligen zoals Sint-Joris een soldaat en martelaar, beter aansloten bij het militaire karakter van de kruistochten. Sint-Joris was immers een krijger die vanwege zijn christelijke geloof een gruwelijke dood onderging door toedoen van heidenen, en hij leek daarom een geschiktere inspiratiebron voor de strijders.²⁸ Toch richtten de kruisvaarders hun gebeden liever tot Maria de belichaming van tederheid en bescherming, dan tot een mannelijke heilige met een militair profiel die als martelaar is gestorven.

De trend van vrouwelijke heiligenverering vond ook weerklank binnen militaire ordes zoals de Orde van de Tempeliers. Deze exclusieve en celibataire ridderorde, opgericht in 1119 door Hugo van Payns en een kleine groep ridders had als oorspronkelijk doel de bescherming van pelgrims die naar het Heilige Land reisden. De Tempeliers officieel bekend als *de Arme Ridders van Christus en de Tempel van Salomo* werden al snel een van de machtigste en invloedrijkste ordes in de middeleeuwen. Met pauselijke goedkeuring in 1129 groeide hun missie uit tot het verdedigen van christelijke gebieden en deelname aan kruistochten. Ze combineerden militaire discipline met een monastieke levensstijl, waarbij gehoorzaamheid, armoede en kuisheid centraal stonden.²⁹ Deze ridderorde speelde een cruciale rol in de kruistochten en had een bijzondere verering voor Sint-Euphemia een vrouwelijke heilige die werd beschouwd als een krachtige beschermer tegen heidenen en ketters.³⁰ De keuze voor Euphemia en andere vrouwelijke heiligen had verschillende redenen. Ten eerste boden deze heiligen een moreel en spiritueel tegenwicht voor de seksuele gevoelens van de leden van deze mannelijke en celibataire gemeenschap. Ten tweede werd in de middeleeuwen de menselijke ziel vaak als vrouwelijk beschouwd

²⁵ Nicholson, *Women and the crusades*, 46.

²⁶ H.J. Nicholson, 'The head of St Euphemia: Templar devotion to female saints' in: S.B. Edington en S. Lambert eds., *Gendering the crusades* (Cardiff 2001) 108.

²⁷ Odo of Deuil, *The Journey of Louis VII to the East*, 47.

²⁸ Nicholson, 'The head of St Euphemia', 110.

²⁹ Theknightstemplar.org, <https://www.theknightstemplar.org/history/> (geraadpleegd op 10-12-2024).

³⁰ Nicholson, 'The head of St Euphemia', 108-120.

en mannen werden aangespoord zichzelf in relatie tot God als vrouwelijk en nederig te zien. Dit sloot naadloos aan bij het ideaal van spirituele overgave dat de Tempeliers nastreefden.³¹

Daarnaast belichaamden vrouwelijke heiligen deugden zoals kuisheid, geduld, bescheidenheid en nederigheid. Deze eigenschappen waren cruciaal voor de interne cohesie van de Tempeliers, die als eenheid moesten opereren in de strijd.³² Ten slotte fungeerden vrouwelijke heiligen als krachtige symbolen van zwakte die door God sterk waren gemaakt. Dit was een belangrijke inspiratiebron voor christelijke krijgers die vaak in de minderheid waren op het slagveld. Vele kronieken van de Eerste en Tweede Kruistocht, waaronder de vier besproken kronieken in hoofdstuk 1, beschrijven veldslagen waarbij de christelijke legers, ondanks hun numerieke inferioriteit, met Gods hulp de overwinning behaalden tegen de Turken.³³ De verering van vrouwelijke heiligen versterkte deze overtuiging van goddelijke interventie en gaf de strijders moed in de meest uitdagende omstandigheden.

Ook vrouwelijke Bijbelse figuren zoals Rachel werden ingezet om de kruistochten te promoten.³⁴ In deze Bijbelse vers staat dat Rachel rouwde voor het lijden van haar kinderen. Rachel werd dan vaak gebruikt als een metafoer voor de kerk die huilde over de staat van het heilige land wat door heidenen was veroverd.³⁵ Deze figuren werden vaak voorgesteld als zwakke en kwetsbare wezens die bescherming nodig hadden. Door deze vergelijking werd een beroep gedaan op mannelijke christenen om hun plicht te vervullen en zich als beschermers van hun geloof op te werpen. De symboliek van vrouwelijke zwakheid die door God werd versterkt, benadrukte de noodzaak van actie en moedigde christenen aan om het Heilige Land te verdedigen.

Tijdens de kruistochten speelden heilige vrouwen ook een belangrijke rol in het inspireren en ondersteunen van de kruisvaarders. Ze gaven advies over strategieën en morele kwesties en versterkten de motivatie van de strijders met hun visioenen en profetieën, die werden gezien als goddelijke boodschappen. Hun spirituele leiderschap bood de kruisvaarders een gevoel van doel en verbondenheid met God, vooral in moeilijke tijden.³⁶ Als een heilige vrouw haar steun gaf aan een kruistocht bewees dat haar vroomheid, maar ook de vroomheid van de onderneming zelf. Dit werkte als een soort propaganda om op kruistocht te gaan.

³¹ Ibidem, 114-118.

³² Ibidem, 116.

³³ Hill, *Gesta Francorum*, 22-26.

³⁴ Jeremiah 31:15.

³⁵ Nicholson, *Women and the crusades*, 127-128.

³⁶ Ibidem, 124-126.

Vrouwen speelden een directe rol in het aanmoedigen van mannen om deel te nemen aan de kruistochten. Dit ging verder dan passieve goedkeuring, want vrouwen waren actief betrokken en gebruikten religieuze en emotionele argumenten om deelname te stimuleren. Ze benadrukten de spirituele beloningen, zoals de vergiffenis van zonden en eeuwige glorie die kruistochten beloofden. Voor veel vrouwen was deelname van hun echtgenoten of zonen aan een kruistocht niet alleen een religieuze daad, maar ook een manier om de eer en status van de familie te verhogen. Een voorbeeld hiervan is de vrouw van de graaf Stefanus van Blois. Deze graaf had zich een dag voor de verovering van Antiochië terug getrokken en was terug naar Frankrijk gekeerd.³⁷ Bij zijn thuiskomst kreeg hij veel kritiek en publieke afkeuring voor deze actie. Zijn vrouw Adela bezorgd om de reputatie van haar familie spoorde hem aan om nog een keer op kruistocht te gaan.³⁸

Vrouwen speelden niet alleen een belangrijke rol in de mobilisatie van de kruistochten door directe aanmoediging, maar ook via de strategische invloed die zij konden uitoefenen binnen familiebanden en door middel van huwelijkspolitiek. Volgens het canonieke recht van de middeleeuwen mochten echtgenoten geen gelofte afleggen zonder wederzijdse toestemming.³⁹ Dit betekende dat vrouwen hun echtgenoot konden verhinderen een eed af te leggen om op kruistocht te gaan, of juist konden aanmoedigen om wel te vertrekken. Deze wederzijdse afhankelijkheid gaf vrouwen een aanzienlijke invloed, zelfs binnen de patriarchale structuren van hun tijd. Veel vrouwen zagen het als een eer wanneer hun echtgenoot of zoon zich aansloot bij een kruistocht, omdat dit niet alleen hun familie vroomheid en prestige bracht, maar ook een directe verbinding met de religieuze idealen van hun tijd.

Daarnaast hadden vrouwen van de adel een bijzondere positie in het verspreiden van de ideeën en tradities van de kruistochten. Dit was vooral merkbaar bij vrouwen die uit kruisvaarder families stamden. Families die land hadden wisten te veroveren of zich hadden gevestigd in het Heilige Land tijdens de Eerste Kruistocht, droegen deze status over via huwelijk en alliantie.⁴⁰ Wanneer een vrouw uit een dergelijke familie trouwde bracht zij haar ervaring, kennis en tradities van de kruistochten met zich mee naar haar nieuwe familie. Hierdoor ontstond een verspreiding van de kruistochtencultuur binnen verschillende adellijke huizen in Europa. Zulke allianties versterkten niet alleen de morele en religieuze betrokkenheid bij de kruistochten, maar ook de praktische ondersteuning ervan. Families met een

³⁷ Peters, *The first crusade*, 73-74.

³⁸ C.M. Rousseau, 'Home front and battlefield: The gendering of papal crusading policy(1095-1221)' in: S.B. Edington en S. Lambert eds., *Gendering the crusades* (Cardiff 2001) 31.

³⁹ Nicholson, *Women and the crusades*, 21.

⁴⁰ Ibidem, 37-42.

gezamenlijke kruisvaarder achtergrond konden gemakkelijker middelen mobiliseren, troepen organiseren en strategische verbindingen sluiten.⁴¹

Bovendien fungeerden vrouwen als morele en emotionele steun tijdens de voorbereiding van kruistochten. Ze organiseerden gebedsbijeenkomsten, religieuze ceremonies, maar ook inzamelingen om de kruistochten te ondersteunen.⁴² Vooral moeders en echtgenotes legden vaak de nadruk op de spirituele verdienste van het deelnemen aan een kruistocht, zoals vergiffenis van zonden en de beloning van een plaats in de hemel. Dit versterkte de motivatie van de mannen en zette een religieuze en sociale norm neer waarbij deelname aan kruistochten als een hogere morele plicht werd beschouwd.

Huwelijken speelden een cruciale rol in de politieke en sociale dynamiek van de kruisvaardersstaten en waren een van de meest directe manieren waarop adellijke vrouwen invloed uitoefenden. Voor de kruisvaarders waren huwelijken met christelijke families in het oosten van strategisch belang. Dergelijke allianties boden toegang tot land, financiële middelen en politieke steun in een regio die grotendeels vijandig was.⁴³ Een voorbeeld hiervan is Baldwin van Boulogne, die trouwde met Taphnuz, de dochter van een Armeense adellijke heer.⁴⁴ Dit huwelijk versterkte niet alleen zijn machtsbasis, maar vergrootte ook zijn grondgebied en titels in het oosten. Vrouwen zonder land of titels droegen vaak aanzienlijke financiële bruidsschatten bij, die werden ingezet voor de verdediging en het bestuur van de kruisvaardersstaten. Daarnaast fungeerden deze vrouwen ook als diplomatieke schakels in het creëren van netwerken die cruciaal waren voor het voortbestaan van het Latijnse rijk in het Heilige Land. Dit was namelijk een koninkrijk dat zich bevond in een grotendeels hostiele omgeving. Een uitstekend voorbeeld van het strategische gebruik van huwelijken is het beleid van koning Baldwin II van Jeruzalem, die zijn vier dochters inzette om zijn koninkrijk te versterken. Alice, zijn tweede dochter, werd uitgehuwelijkt aan Bohemund II van Antiochië, waarmee Baldwin een belangrijke bondgenootschap binnen de regio veiligstelde.⁴⁵ Hodierna, zijn derde dochter, trouwde met Raymond II van Tripoli, waarmee een alliantie met een andere prominente kruisvaarderstaat werd gesmeed.⁴⁶ Zijn jongste dochter, Yveta, trouwde niet, maar werd abdis van een van de rijkste kloosters in het koninkrijk, waarmee zij een belangrijke religieuze en economische rol vervulde.⁴⁷ Het huwelijk van zijn oudste dochter, Melisende, was echter het meest strategisch. Zij huwde Fulk V van Anjou, een westerse graaf,

⁴¹ Ibidem.

⁴² Rousseau, 'Home front and battlefield', 35-37.

⁴³ Hodgson, *Women, crusading*, 75-76.

⁴⁴ Ibidem, 75.

⁴⁵ Ibidem, 76.

⁴⁶ Ibidem, 76.

⁴⁷ Ibidem, 76.

dit zorgde ervoor dat er een nieuwe edelman naar Jeruzalem kwam en daarmee ook soldaten die het rijk goed kon gebruiken in de vele oorlogen.⁴⁸

Een andere belangrijke manier waarop vrouwen invloed uitoefenden tijdens de kruistochten was door hun diplomatieke inspanningen. Vrouwen speelden een opmerkelijke rol in de diplomatie van die tijd, vaak als bemiddelaars en onderhandelaars in tijden van conflict en onzekerheid. Dankzij hun sociale status, opleiding en toegang tot invloedrijke netwerken waren adellijke vrouwen bij uitstek geschikt voor deze taken.⁴⁹ Ze waren betrokken bij het smeden van allianties, het sluiten van vredesverdragen, en het onderhandelen over losgeld voor gevangengenomen familieleden, en vervulden zo cruciale functies in de politieke machinerie van de middeleeuwen.

Een treffend voorbeeld van vrouwelijke diplomatie tijdens de kruistochten is Eleonora van Aquitanië, die een belangrijke rol speelde tijdens de Tweede Kruistocht. In 1148 arriveerden koning Lodewijk VII van Frankrijk en Eleonora, zijn echtgenote, in de kruisvaderstaat Antiochië. Al snel ontstond er een conflict tussen koning Lodewijk en prins Raymond van Antiochië, Eleonora's oom. Prins Raymond hoopte het leger van de Franse koning te kunnen gebruiken om gebieden terug te veroveren voor zijn vorstendom. Daartegenover stond het verzoek van de christelijke leiders rond Jeruzalem, die eveneens om hulp vroegen. Lodewijk leek meer geneigd om direct naar Jeruzalem te trekken, wat voor onenigheid zorgde.

Eleonora bevond zich in een unieke positie om tussen beide partijen te bemiddelen. Als koningin van Frankrijk en nicht van prins Raymond, had ze directe banden met beide kampen. Ze koos de kant van haar oom en uitte haar wens om in Antiochië te blijven om de belangen van haar familie te ondersteunen. Lodewijk weigerde echter en wilde dat Eleonora met hem meeding naar Jeruzalem. De spanning bereikte een hoogtepunt toen Eleonora haar bloedverwantschap met de koning inriep, wat zou hebben kunnen leiden tot een scheiding. Een dergelijke scheiding zou, naast de militaire tegenslagen, een ernstige deuk in de eer van de Franse kroon hebben geslagen. Uiteindelijk werd Eleonora gedwongen om met Lodewijk mee te gaan naar Jeruzalem.⁵⁰

Dit incident benadrukt de complexiteit van Eleonora's diplomatieke invloed. Hoewel haar pogingen om de belangen van Antiochië te bevorderen niet volledig succesvol waren, toont het aan hoe vrouwen zoals zij actief deelnamen aan politieke en militaire besluitvorming. Eleonora's betrokkenheid illustreert de strategische rol die adellijke vrouwen speelden, waarbij ze hun positie en relaties benutten

⁴⁸ Ibidem, 76.

⁴⁹ C. Kostick, 'Eleanor of Aquitaine and the women of the Second Crusade' in: C.Kostick ed., *Medieval Italy, Medieval and Early Modern Women: Essays in Honour of Christine Meek* (Dublin 2010) 195-205.

⁵⁰ Ibidem, 195-205.

om conflicten te verzachten en allianties te smeden. Hun diplomatieke inspanningen waren niet slechts ondersteunend, maar vaak essentieel voor de uitvoering van de kruistochten en het behouden van de stabiliteit in de regio's waar de kruistochten plaatsvonden.

Ida van Lorraine speelde een cruciale rol in de diplomatie, door namens haar zoon, Godfried van Bouillon, te onderhandelen met de abt van St. Hubert toen er een conflict tussen beiden dreigde te escaleren. De abt dreigde Godfried te excommuniceren, wat zijn deelname aan de kruistochten in gevaar bracht. Door een strategische schenking van de Sansareux kerk uit haar domein aan de abt wist Ida de situatie te de-escaleren en zorgde zij ervoor dat haar zoon met een schone lei op kruistocht kon gaan.⁵¹ Dit voorbeeld illustreert hoe adellijke vrouwen zoals Ida en Eleonora van Aquitanië een sleutelrol vervulden in het politieke en diplomatieke landschap van de middeleeuwen.

Niet alleen op het diplomatieke vlak, maar ook in het bestuur en het behoud van de stabiliteit van hun gebieden waren vrouwen van groot belang. De vrouwen die achterbleven om de landgoederen van hun families te beheren, waren van onschatbare waarde voor het succes van de kruistochten. Hun inspanningen maakten het mogelijk voor hun mannen om te vertrekken, omdat de landgoederen niet zomaar zonder toezicht konden blijven.⁵² De verantwoordelijkheden van deze vrouwen varieerden sterk, afhankelijk van hun sociale status. Terwijl een eenvoudige boerin zich bezighield met het verzorgen van de boerderij, de dieren en de kinderen, moesten adellijke vrouwen vaak uitgebreide landgoederen beheren. Zij moesten de verschillende gouverneurs en bestuurders van hun landerijen aansturen, vaak met de hulp van de adviseurs van hun afwezige echtgenoten.⁵³

Vrouwen zoals Eleonora van Aquitanië gingen nog verder door tijdens de afwezigheid van hun mannen of zonen als regentes op te treden. Zij moesten niet alleen de dagelijkse administratie van het landgoed beheren, maar ook voorbereid zijn op militaire aanvallen, financiële kwesties oplossen, en belastingen innen. Het was hun taak om het leven op het thuisfront door te laten gaan en de erfenis van de volgende generatie veilig te stellen.⁵⁴ Deze vrouwen hielden niet alleen het land draaiende, maar zorgden er ook voor dat de reputatie en de welvaart van hun familie behouden bleef, zodat hun zonen een stevige basis zouden hebben wanneer zij terugkeerden. Het voorbeeld van Eleonora en Ida toont aan hoe vrouwen in deze periode niet slechts passieve toeschouwers waren, maar actieve en bepalende deelnemers in de politieke, diplomatieke en economische sferen van hun tijd, waardoor ze indirect toch een grote invloed hadden op de kruistochten.

⁵¹ Hodgson, *Women, crusading*, 162.

⁵² Nicholson, *Women and the crusades*, 103.

⁵³ Nicholson, *Women and the crusades*, 103.

⁵⁴ Hodgson, *Women, crusading*, 162.

De indirecte bijdrage van vrouwen aan de kruistochten was omvangrijk en cruciaal voor het succes en de voortzetting van deze militaire ondernemingen. Hoewel vrouwen vaak niet actief deelnamen aan de veldslagen, speelden zij een onmisbare rol op de achtergrond door middel van diplomatie, religieuze mobilisatie, familie-invloed, en het beheer van landgoederen. Vrouwelijke heiligen en Bijbelse figuren versterkten de spirituele motivatie van de kruisvaarders, terwijl adellijke vrouwen door huwelijkspolitiek en diplomatie cruciale allianties sloten. Hun rol als regentes en beheerders van landgoederen zorgde ervoor dat de thuisfronten stabiel bleven, waardoor hun mannen en zonen zich volledig konden wijden aan de kruistochten. Deze veelzijdige bijdragen ondersteunen dat vrouwen, hoewel vaak onzichtbaar in de directe gevechten, een vitale en strategische rol vervulden in het verloop en de dynamiek van de kruistochten.

Hfd. 3- Directe bijdragen van vrouwen

Na het verkennen van de indirecte bijdragen van vrouwen aan de kruistochten, verschuift de focus nu naar de directe manieren waarop zij betrokken waren. Naast hun indirecte bijdrage namen vrouwen ook een actieve rol op zich binnen de kruisvaarders legers. Ze reisden mee en vervulden cruciale taken zoals het verzorgen van gewonden, het bereiden van voedsel en het ondersteunen van de logistiek van het leger. Deze taken, vaak minder gedocumenteerd maar van vitaal belang, hielpen de soldaten om door te gaan in de zware omstandigheden van de kruistochten. De directe bijdrage van vrouwen benadrukt hun veerkracht en toewijding, en laat zien hoe hun aanwezigheid en inzet een onmiskenbare invloed hadden op het succes van deze historische expedities.

Ondanks de nadrukkelijke oproep van paus Urbanus II tijdens zijn toespraak om vrouwen te ontmoedigen deel te nemen aan de kruistochten, besloten veel vrouwen toch mee te reizen naar het Heilige Land. Urbanus II waarschuwde dat de reis en het strijdtoneel geen plaatsen waren voor vrouwen, maar zijn woorden konden niet voorkomen dat velen zich bij de expeditie voegden, gedreven door geloof, familiebanden of een diepgewortelde vastberadenheid. De kronieken van Fulcher van Chartres en Guibert van Nogent getuigen van de emotionele worsteling die deze vrouwen doormaakten. Ze beschrijven de pijn en het verdriet van vrouwen die hun echtgenoten zagen vertrekken, vaak met de angst dat ze hen nooit meer zouden terugzien.⁵⁵ Deze angstige vooruitzichten leidden er echter niet

⁵⁵ Peters, *The first crusade*, 59; Nogent, *The Deeds of God Through the Franks*, 111.

zelden toe dat vrouwen ervoor kozen om hun mannen, broers of vaders te vergezellen, ondanks de gevaren die hen te wachten stonden.

Adellijke vrouwen zoals Eleonora van Aquitanië, die haar echtgenoot koning Lodewijk VII van Frankrijk vergezelde, namen een prominente plaats in naast hun mannen. Haar aanwezigheid tijdens de Tweede Kruistocht was niet alleen ondersteunend, maar ook van diplomatieke en strategische betekenis.⁵⁶ Evenzo bracht graaf Raymond van Saint-Gilles, een van de leiders van de Eerste Kruistocht, zijn vrouw Elvira van Castilië en hun jonge zoon mee op de reis naar het oosten.⁵⁷ Raymonds keuze om zijn gezin mee te nemen illustreert hoe sommige adellijke vrouwen een integraal onderdeel vormden van de expeditie, waarbij zij zorg droegen voor hun familie en een ondersteunende rol speelden in de logistiek van de tocht.

Niet alle vrouwen volgden echter de conventionele weg van reizen onder mannelijke begeleiding. Sommige vrouwen trokken alleen op kruistocht, een gedurfde en vaak gevaarlijke onderneming. Ida van Cham, weduwe van markgraaf Leopold II van Oostenrijk, voerde in 1101 haar eigen leger aan en ondernam zonder mannelijke begeleiding de tocht naar het Heilige Land.⁵⁸ Haar reis symboliseert de onwrikbare vastberadenheid en onafhankelijkheid die sommige vrouwen in die tijd aan de dag legden, waarmee zij een belangrijk en actief onderdeel werden van de kruistochten, ondanks de afkeuring vanuit de kerkelijke autoriteiten.

Hoewel vrouwen tijdens de kruistochten over het algemeen niet als reguliere soldaten werden beschouwd, speelden ze wel degelijk een actieve en soms cruciale rol in de gevechten en logistieke ondersteuning. Hun bijdrage ging veel verder dan enkel passieve aanwezigheid. Ze boden essentiële ondersteuning aan de kruisvaarders op diverse manieren, van praktische hulp tot directe betrokkenheid bij de gevechten.

Een van de meest opvallende manieren waarop vrouwen betrokken waren, was door het brengen van water naar de dorstige strijders, vooral tijdens belegeringen en veldslagen in het hete, droge klimaat van het Midden-Oosten. Het aanvoeren van water was van vitaal belang om het moreel en de fysieke conditie van de soldaten op peil te houden. Zoals de *Gesta Francorum* beschrijft: "The women in our camp were a great help to us that day, for they brought up water for the fighting men to drink."⁵⁹ Zonder deze levensnoodzakelijke taak zouden de kruisvaarders niet in staat zijn geweest om langdurig weerstand te bieden tegen hun vijanden.

⁵⁶ Deuil, *The Journey of Louis VII to the East*.

⁵⁷ Nogent, *The Deeds of God Through the Franks*, 111.

⁵⁸ Nicholson, *Women and the crusades*, 62.

⁵⁹ Hill, *Gesta Francorum*, 19.

Daarnaast speelden vrouwen een belangrijke rol in het aanmoedigen van de krijgers. Hun aanwezigheid op het slagveld of binnen de kampen bood emotionele steun aan de mannen, wat van onschatbare waarde was in de vaak uitzichtloze en angstaanjagende situaties. De vrouwen zorgden voor een gevoel van thuis en familie, iets dat de mannen moed gaf om door te vechten. In sommige gevallen werd hun aanmoediging zelfs gezien als een vorm van morele ondersteuning die essentieel was voor het succes van de kruistochten. Zoals Guibert van Nogent in zijn kroniek schreef: "God was also present, so that the women who had accompanied them stood by their men, constantly bringing water to refresh the knights. Indeed, their encouragement and advice did more to make the men more tireless and inventive than the water did to refresh them."⁶⁰ Kronieken van Fulcher van Chartres, de *Gesta Francorum* en Odo van Deuil bevestigen eveneens hoe belangrijk deze emotionele en morele steun was in het versterken van de veerkracht en vastberadenheid van de kruisvaarders door de aanwezigheid van vrouwen. Deze kronieken benadrukken ook dat de kruisvaarders vaak in de minderheid waren en zich in situaties van wanhoop bevonden, zoals tijdens de belegering van Antiochië. In tijden van nood boden vrouwen cruciale morele steun en hun aanmoediging en aanwezigheid versterkten het moreel van de strijders, vooral wanneer ze geconfronteerd werden met een vaak overweldigende overmacht.

Tijdens belegeringen namen vrouwen ook deel aan het graven van tunnels, een cruciale tactiek om vijandelijke vestingwerken te ondermijnen. Guibert van Nogent vermeldt hoe ze volhardend werkten, de uitgegraven aarde afvoerden, zelfs tijdens feestdagen, gekleed in hun vloeiende gewaden of tunieken.⁶¹ Het graven van deze tunnels was een zware en gevaarlijke taak die niet alleen fysieke kracht vereiste, maar ook een groot uithoudingsvermogen. Door mee te helpen met deze strategische activiteiten, droegen vrouwen direct bij aan de militaire successen van de kruisvaarders. In gedwongen situaties moesten vrouwen soms de wapens oppakken om zichzelf en hun geliefden te verdedigen.⁶² Hoewel dit niet de norm was, laat het zien dat vrouwen ook in staat waren om fysiek bij te dragen aan de strijd wanneer de omstandigheden dit vereisten.

Een andere belangrijke rol die vrouwen vervulden, was het leveren van munitie aan de kruisvaarders. Ze hielpen bij het vervoeren van pijlen, stenen en andere benodigdheden naar de frontlinies.⁶³ Deze logistieke ondersteuning was essentieel om de kruisvaarders van voldoende middelen

⁶⁰ Nogent, *The Deeds of God Through the Franks*, 128.

⁶¹ *Ibidem*, 197.

⁶² K. Caspi-Reisfeld, 'Women warriors during the crusades 1095-1254' in: S.B. Edington en S. Lambert eds., *Gendering the crusades* (Cardiff 2001) 94-96.

⁶³ *Ibidem*, 95-99.

te voorzien om de strijd voort te zetten. Zonder een constante aanvoer van munitie zouden de kruisvaarders niet in staat zijn geweest om langdurig weerstand te bieden aan vijandelijke aanvallen.

De impact van deze bijdragen door vrouwen was aanzienlijk. Door hun ondersteuning via directe aanwezigheid op het strijdveld zorgden ze ervoor dat de kruisvaarders langer konden doorvechten, beter voorbereid waren op belegeringen en minder snel ontmoedigd raakten. De praktische hulp die vrouwen boden, maakte vaak het verschil tussen succes en falen in kritieke momenten van de kruistochten. Bovendien zorgde hun aanwezigheid en betrokkenheid voor een meer inclusieve benadering van oorlogvoering, waarbij de bijdrage van vrouwen niet genegeerd kon worden.

De leiders van de kruistochten waren vaak mannen, maar dit was niet altijd het geval. Soms gebeurde het onder speciale omstandigheden dat een vrouw leider werd van een van de kruistochten of koningin van een van de kruisvaderstaten. Een van de meest opmerkelijke voorbeelden hiervan is koningin Melisende van Jeruzalem. In het Latijnse rijk was er namelijk een voor die tijd bijzondere wetgeving rond het huwelijk van de vrouw en de erfenis.⁶⁴ In het geval dat er geen mannelijke erfgenaam was had de oudste dochter dezelfde rechten als een eerstgeboren zoon.⁶⁵ Melisende was een krachtige en bekwame heerseres die de troon van het koninkrijk Jeruzalem deelde met haar echtgenoot, koning Fulk V, en later regeerde als regentes voor haar zoon, Boudewijn III. Tijdens haar regeerperiode versterkte ze de positie van het koninkrijk en speelde ze een sleutelrol in het beheren van zowel interne als externe aangelegenheden.⁶⁶ Haar politieke inzicht en diplomatieke vaardigheden waren cruciaal voor het behoud van de stabiliteit in haar koninkrijk in een tijd vol conflicten en kruistochten.

Niet alleen vrouwen uit de kruisvaderstaten vervulden rollen van leiderschap, Ida van Cham, de weduwe van markgraaf Leopold II van Oostenrijk deed dit ook. In 1101 besloot Ida met een eigen leger op kruistocht te gaan. Ida werd gezien als een van de leiders van deze kruistocht aangezien een groot deel van de troepen van haar waren.⁶⁷ Dit laat zien dat vrouwen ook een actieve leidende rol hadden tijdens de kruistochten, aangezien ze de gevaarlijke reis naar het Heilige Land ondernam zonder de begeleiding van een mannelijke echtgenoot. Ida's moedige onderneming toont aan dat vrouwen niet

⁶⁴ Voor meer informatie over de wetgeving rond het huwelijk van vrouwen in het koninkrijk van Jeruzalem in de 12^e eeuw zie: S. Schein, 'Women in medieval colonial society: the Latin kingdom of Jerusalem in the twelfth century' in: S.B. Edington en S. Lambert eds., *Gendering the crusades* (Cardiff 2001) 140-153.

⁶⁵ Ibidem, 144.

⁶⁶ B. Hamilton, 'Women in the Crusader States: The Queens of Jerusalem (1100-1190)', *Studies in Church History Subsidia* 1 (1978) 143-174.

⁶⁷ Hodgson, *Women, crusading*, 211.

alleen een ondersteunende rol speelden, maar ook als leiders en strategen actief betrokken waren bij de militaire inspanningen van de kruistochten.

Eleonora van Aquitanië is een ander indrukwekkend voorbeeld van vrouwelijke betrokkenheid bij de kruistochten. Tijdens de Tweede Kruistocht reisde ze samen met haar echtgenoot, koning Lodewijk VII van Frankrijk, en mobiliseerde ze haar eigen vazallen om zich bij het leger aan te sluiten. Ze ging dus niet alleen op kruistocht als vrouw van koning Lodewijk, maar ook als hertogin van Aquitanië en gravin van Poitou. Eleonora's actieve betrokkenheid en leiderschap onderstreepten haar invloed en vastberadenheid. Dit is ook te zien in het eerder genoemde geschil toen de kruisvaarders aankwamen in Antiochië. Ze speelde niet alleen een ondersteunende rol, maar was ook betrokken bij diplomatieke onderhandelingen en strategische beslissingen, waardoor ze een cruciale bijdrage leverde aan de kruistocht.

Deze voorbeelden van Melisende, Ida en Eleonora illustreren hoe vrouwen in uitzonderlijke omstandigheden op de voorgrond traden en hun stempel drukten op de geschiedenis van de kruistochten. Hun leiderschap en betrokkenheid tonen aan dat, hoewel de kruistochten grotendeels gedomineerd werden door mannen, vrouwen een niet te onderschatten rol speelden in zowel de politieke als de militaire ontwikkelingen van die tijd.

Naast de al benoemde voorbeelden waren er nog andere vrouwen die een rol speelden in de kruisvaarders legers. Onder hen bevonden zich de prostituees. Hoewel prostitutie binnen de kruisvaarders kampen vaak werd veroordeeld, vervulden de prostituees een aantal pragmatische functies die bijdroegen aan de sociale dynamiek van de legers. In een omgeving die werd gekenmerkt door extreme ontberingen, lange afstanden, en de constante dreiging van dood, boden prostituees een uitlaatklep voor de spanning en stress die de kruisvaarders ervoeren. Hun aanwezigheid kon helpen om de moraal van de troepen op peil te houden, vooral tijdens de lange perioden van inactiviteit of belegering, wanneer verveling en frustratie hoogtij vierden.⁶⁸

Prostituees speelden ook een rol in het verminderen van het risico van seksuele agressie binnen de kampgemeenschap. Door een gecontroleerde en toegankelijke mogelijkheid te bieden voor seksuele bevrediging, konden zij helpen om het risico van ongewenste avances of verkrachting van andere vrouwen binnen het kamp te verkleinen. Prostituees vervulden een sociaal-culturele functie die niet volledig genegeerd kon worden, hoe controversieel hun aanwezigheid ook werd geacht.

⁶⁸ C. Kostick, 'Women And The First Crusade: Prostitutes Or Pilgrims?' In: eds. H. Kennedy, P. Magdalino, D. Abulafia, B. Arbel, L.J. Simon en O.R. Constable, *The Social Structure of the First Crusade* (Leiden 2008) 271-285.

Fulcher van Chartres beschreef de zorgen over het morele verval binnen de kruisvaarders legers: "We believed that these misfortunes befell the Franks, and that they were not able for so long a time to take the city because of their sins. Not only dissipation, but also avarice or pride or rapaciousness corrupted them. After holding council, they drove out the women from the army, both married and unmarried, lest they, stained by the defilement of dissipation, displease the Lord."⁶⁹ Dit citaat toont aan hoe prostitutie en ander immoreel gedrag werden gezien als obstakels voor de militaire en spirituele missie van de kruisvaarders.

De beschuldigingen tegen prostituees namen echter vaak toe in tijden van tegenslag of crisis. Zoals Fulcher van Chartres opmerkte, werden de vrouwen beschuldigd van het veroorzaken van militaire nederlagen of langdurige belegeringen en gezien als zonden die de goddelijke steun konden ondermijnen. Dit patroon van zondebokken is ook zichtbaar in de verslagen van Guibert van Nogent en de *Gesta Francorum*.⁷⁰ In momenten van militaire stagnatie of verlies werd het morele verval van de troepen als een voor de hand liggende oorzaak van het falen gezien, waarbij prostituees gemakkelijk als schuldigen werden aangewezen.

Guibert van Nogent voegt hieraan toe door de strikte straffen te benadrukken die werden uitgedeeld aan vrouwen die zich aan prostitutie schuldig maakten: "So it happened that merely speaking of a prostitute or of a brothel was considered intolerable, and they feared dying beneath the swords of the pagans if they committed such a crime. If any of the unmarried women was found to be pregnant, she and her pimp were submitted to hideous punishments."⁷¹ Dit weerspiegelt de ernstige gevolgen die vrouwen konden ondervinden als ze werden betrapt, inclusief fysieke straffen en maatschappelijke uitsluiting.

De voordelen van prostituees in de context van de kruistochten waren dus niet zonder complexiteit. Terwijl zij een bepaalde stabiliserende functie konden vervullen binnen de sociale structuur van het leger, werden zij ook het mikpunt van morele veroordeling. Dit patroon laat zien dat vrouwen, zelfs in hun meest controversiële rollen, direct betrokken waren bij en invloed hadden op de gebeurtenissen binnen de kruistochten. Hun aanwezigheid was zowel een bron van steun als van spanning, wat hun onmiskenbare impact op de dynamiek van de kruisvaarders legers benadrukt.

De directe bijdragen van vrouwen aan de kruistochten waren veelzijdig en cruciaal voor het succes van de expedities, ondanks dat hun rollen vaak onderbelicht bleven. Vrouwen vervulden

⁶⁹ Peters, *The first crusade*, 72.

⁷⁰ Nogent, *The Deeds of God Through the Franks*, 166 ; Hill, *Gesta Francorum*, 58.

⁷¹ Nogent, *The Deeds of God Through the Franks*, 166.

essentiële taken binnen de legerkampen, zoals het aanvoeren van water, het graven van tunnels, het leveren van munitie en het onderhouden van de moraal van het leger. Hun betrokkenheid reikte echter veel verder dan uitsluitend ondersteunende taken. Vrouwen zoals Eleonora van Aquitanië en Ida van Cham speelden actieve en leidende rollen binnen de militaire en diplomatieke inspanningen van de kruistochten. Zelfs in controversiële rollen, zoals prostituees in de kampen, speelden vrouwen een pragmatische rol in het stabiliseren van de sociale dynamiek. De bijdrage van vrouwen, of het nu in de vorm van fysieke arbeid, strategische inzet of morele steun was, onderstreept hun onmiskenbare invloed op de kruistochten. Hun aanwezigheid en betrokkenheid waren van vitaal belang voor het doorzettingsvermogen en de veerkracht van de kruisvaarders, en tonen aan dat vrouwen, ondanks de dominante mannelijke aanwezigheid, een onmiskenbare en impactvolle rol speelden in deze historische gebeurtenissen.

Conclusie

Dit onderzoek richt zich op de vraag: Welke bijdrage leverden vrouwen tussen 1096 en 1187 aan de militaire campagnes van de kruistochten? Het traditionele beeld van de kruistochten, gedomineerd door verhalen van mannelijke krijgers en religieuze leiders, laat een essentieel element onbelicht: de onmisbare rol van vrouwen. Door een diepgaande analyse van zowel hun indirecte als directe bijdragen, wordt onomstotelijk aangetoond dat vrouwen geen passieve omstanders waren, maar actieve participanten die de loop van deze militaire en religieuze ondernemingen op significante wijze hebben beïnvloed. Hun inzet was veelzijdig, hun invloed diepgaand, en hun bijdragen onmisbaar voor het succes van de kruistochten in deze cruciale periode, die de Eerste en Tweede Kruistocht omvat.

De indirecte invloed van vrouwen was alomtegenwoordig en manifesteerde zich op verschillende niveaus. Op het gebied van religieuze mobilisatie speelden zij een sleutelrol. De verering van vrouwelijke heiligen, met name de Maagd Maria en Sint-Euphemia, was niet slechts een uiting van vroomheid, maar een strategisch instrument om de spirituele basis van de kruistochten te versterken. Deze heiligen dienden als morele kompassen, ze boden troost en inspiratie en symboliseerden goddelijke bescherming, wat belangrijk was voor het moreel van de kruisvaarders. Vrouwelijke Bijbelse figuren, zoals Rachel, werden ingezet om de noodzaak van de kruistochten te benadrukken en een beroep te doen op de mannelijke plicht tot bescherming van het geloof.

Binnen de familiedynamiek oefenden vrouwen aanzienlijke invloed uit. Ze moedigden mannelijke familieleden aan om deel te nemen aan de kruistochten, gedreven door religieuze

overtuiging, de wens om de familie-eer te verhogen, en de belofte van spirituele beloningen. Adellijke vrouwen uit kruisvaarders families waren van onschatbare waarde bij het verspreiden van de kruistochtencultuur. Door strategische huwelijkspolitiek versterkten zij allianties die cruciaal waren voor de logistieke, financiële, en militaire ondersteuning van de expedities. Deze huwelijken waren niet louter politieke transacties, maar dienden als kanalen voor de overdracht van kennis, ervaring, en tradities die de kruistochten voedden.

Als regentes en beheerders van landgoederen in afwezigheid van hun mannen, zorgden vrouwen voor stabiliteit op het thuisfront. Ze bestuurden landerijen, inden belastingen, losten geschillen op, en waarborgden de economische basis die de militaire campagnes in het Heilige Land mogelijk maakte. Hun diplomatieke inspanningen, vaak onderbelicht, waren doorslaggevend. Vrouwen zoals Eleonora van Aquitanië en Ida van Lorraine traden op als bemiddelaars in conflicten, onderhandelden over losgeld, en sloten allianties die essentieel waren voor het politieke en militaire landschap van die tijd.

De directe bijdragen van vrouwen aan de militaire campagnes waren eveneens cruciaal. Vrouwen waren een integraal onderdeel van de legers. Ze reisden mee met de kruisvaarders legers en vervulden essentiële taken zoals het verzorgen van gewonden, het bereiden van voedsel, en het ondersteunen van de logistiek. Hun aanwezigheid bood een onmisbare emotionele en morele steun aan de strijders, vooral in tijden van ontbering, ziekte, en tegenslag. Ze droegen water naar de dorstige soldaten tijdens belegeringen, een vitale taak in het hete klimaat van het Midden-Oosten. Ze hielpen bij het graven van tunnels, een cruciale tactiek om vijandelijke vestingwerken te ondermijnen. Ze leverden munitie aan de frontlinies, waardoor de kruisvaarders konden blijven vechten.

In uitzonderlijke gevallen namen vrouwen zelfs de wapens op om zichzelf en hun gemeenschap te verdedigen. Vrouwen traden ook op als leiders, zoals Melisende van Jeruzalem, die als koningin regeerde en een cruciale rol speelde in het bestuur en de verdediging van het koninkrijk. Ida van Cham leidde haar eigen troepen op kruistocht, en Eleonora van Aquitanië mobiliseerde haar vazallen en was actief betrokken bij strategische besluitvorming tijdens de Tweede Kruistocht. Zelfs de aanwezigheid van prostituees in de kampen, hoewel controversieel en vaak veroordeeld door kerkelijke autoriteiten, had een pragmatische functie. Ze boden een uitlaatklep voor de spanningen binnen de legergemeenschap en droegen, wellicht paradoxaal, bij aan de sociale stabiliteit.

De bevindingen van dit onderzoek laten zien dat de kruistochten tussen 1096 en 1187 minder succesvol zouden zijn geweest zonder de actieve en veelzijdige inzet van vrouwen. Ze waren geen marginale figuren, maar vormden een integraal onderdeel van de militaire, logistieke, religieuze, en het

sociale van deze ondernemingen. Hun bijdragen waren niet incidenteel, maar structureel en van groot belang voor de kruistochten.

Om een completer beeld te krijgen van de rol van vrouwen in de kruistochten, moeten we verder kijken dan de in dit onderzoek gebruikte bronnen en kronieken uit Frankrijk. Het is belangrijk om ook andere bronnen te bestuderen, zoals geschriften uit het Byzantijnse Rijk of de Arabische wereld. Zo krijgen we een breder perspectief op de beleving van vrouwen in die tijd. Belangrijk is ook dat we kritisch naar de bronnen kijken. Omdat in dit onderzoek Engelse vertalingen zijn gebruikt, is het beter om in de toekomst direct de originele teksten te bestuderen. Zo kunnen we de vertaalslag, die soms tot een andere interpretatie kan leiden uitsluiten.

Ook is het interessant om te zien hoe de rol van vrouwen veranderde van de ene kruistocht naar de andere. Waren er grote verschillen tussen de kruistochten in het Midden-Oosten, het Baltische gebied of Spanje? De rol van de vrouw kan immers ook per regio verschillen. We moeten ook meer te weten komen over vrouwen uit alle lagen van de bevolking, voor nu is er vooral veel bekend over de adellijke vrouwen. Hoe zag het leven van een boerin eruit in deze tijd? En wat was de invloed van de kruistochten op haar leven? Hoe zat het bijvoorbeeld met de interactie tussen christelijke en niet-christelijke vrouwen in de kruisvaardersstaten? Leefden ze gescheiden of was er juist sprake van samenwerking of beïnvloeding? En wat kunnen voorwerpen uit die tijd, zoals kleding of gereedschap, ons leren over het dagelijks leven van vrouwen in deze periode? Dit kan ons wellicht meer inzicht geven over de sociale verhoudingen in die tijd. Als laatste is het interessant om te onderzoeken of de periode van de kruistochten een belangrijk punt was in de geschiedenis die de verhouding tussen mannen en vrouwen substantieel heeft veranderd.

Literatuurlijst

Primaire bronnen

Deuil, O., *The Journey of Louis VII to the East*, vert. V.G. Berry (New York 1948).

Hill, R., *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum: The Deeds of the Franks and the Other Pilgrims to Jerusalem* (Oxford 1967).

Jeremiah, *The Book of Jeremiah*, The Bible.

E. Peters, *The first crusade: The chronicle of Fulcher of Chartres and other source materials* (Pennsylvania 1998, 2e editie) 25-33.

Nogent, G., *The Deeds of God Through the Franks*, vert. R. Levine (etexts 10e editie; 2006).

Peters, E., *The first crusade: The chronicle of Fulcher of Chartres and other source materials* (Pennsylvania 1998, 2e editie).

Literatuur

Bloss, C.A., *heroines of the crusades: outstanding women during the eight crusades* (Yorkshire 2012).

Caspi-Reisfeld, K., 'Women warriors during the crusades 1095-1254' in: S.B. Edington en S. Lambert eds., *Gendering the crusades* (Cardiff 2001) 94-107.

Evans, M.R., "Unfit to bear arms': The gendering of arms and armour in accounts of women on crusade' in: S.B. Edington en S. Lambert eds., *Gendering the crusades* (Cardiff 2001) 45-58.

Hamilton, B., 'Women in the Crusader States: The Queens of Jerusalem (1100-1190)', *Studies in Church History Subsidia* 1 (1978) 143-174.

Hodgson, N., *Women, Crusading and the Holy Land in Historical Narrative* (London 2017).

Janega, E., *The once and future sex going medieval on woman's role in society* (New York 2023).

Kostick, C., 'Eleanor of Aquitaine and the women of the Second Crusade' in: C.Kostick ed., *Medieval Italy, Medieval and Early Modern Women: Essays in Honour of Christine Meek* (Dublin 2010) 195-205.

Kostick, C., 'Women And The First Crusade: Prostitutes Or Pilgrims?' In: eds. H. Kennedy, P. Magdalino, D. Abulafia, B. Arbel, L.J. Simon en O.R. Constable, *The Social Structure of the First Crusade* (Leiden 2008) 271-285.

Lambert, S., 'Crusading or Spinning' in: S.B. Edington en S. Lambert eds., *Gendering the crusades* (Cardiff 2001) 1-15.

Maalouf, A., *The crusades through Arab eyes* (London 2006).

Michaud, F., *Histoire des croisade* (Parijs 2012).

Nicholas, L.P., *To follow in their footsteps: The crusades and family memory in the high middle ages* (Ithaca 2017).

Nicholson, H.J., 'The head of St Euphemia: Templar devotion to female saints' in: S.B. Edington en S. Lambert eds., *Gendering the crusades* (Cardiff 2001) 108-120.

Nicholson, H.J., *Women and the crusades* (Oxford 2023).

Rousseau, C.M., 'Home front and battlefield: the gendering of papal crusading policy' in: S.B. Edington en S. Lambert eds., *Gendering the crusades* (Cardiff 2001) 31-44.

Runciman, S., *A history of the crusades 1: the first crusade* (Cambridge 2016)

Runciman, S., *A history of the crusades 2: the kingdom of Jerusalem*. (Cambridge 2016).

Schein, S., 'Women in medieval colonial society: the Latin kingdom of Jerusalem in the twelfth century' in: S.B. Edington en S. Lambert eds., *Gendering the crusades* (Cardiff 2001) 140-153.

Theknightstemplar.org, <https://www.theknightstemplar.org/history/> (geraadpleegd op 10-12-2024).

Tyerman, C., *The debate on the crusades* (Manchester 2011).

Ward, J., *Women in Medieval Europe 1200-1500* (2e editie; London 2016).